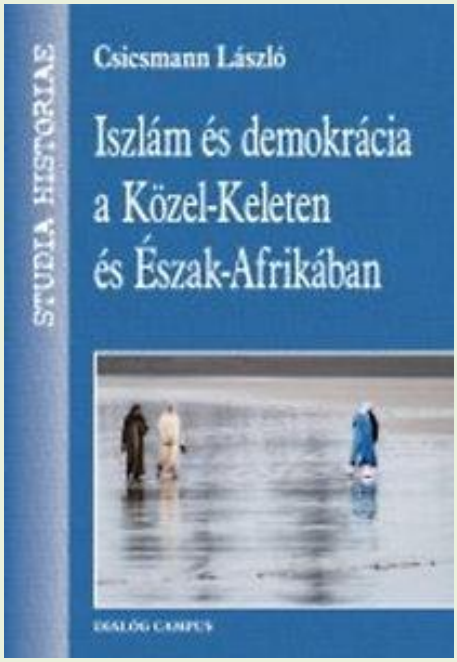
Várhalmi Krisztina
Nyugati típusú demokrácia és/vagy iszlám demokrácia?

Csicsmann László: Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában

Csicsmann László egy napjainkban igen fontos és aktuális témát dolgozott fel. Könyvének első felében a demokráciaelméletek leírásával és elemzésével foglalkozik, másik felében pedig a Közel-Kelet és Észak-Afrika kapcsán gyakorlati szempontból vizsgálja azokat. A szerző húsz országot vizsgált meg és a könyv utolsó fejezetében egy esettanulmány kapcsán mutatja be a politikai liberalizációt mint túlélést segítő stratégiát. A probléma aktualitását és fontosságát jelzik a napjainkban zajló politikai események és a róluk megjelenő tanulmányok, újságcikkek, híradások (pl. a Mohamed-film kapcsán kirobbant események, a reakciók és a témáról megjelent újságcikkek).

Az első fejezet a liberális demokrácia fogalmának értelmezésével foglalkozik, miközben a demokrácia fejlődésének történetét is bemutatja. Elemzi a demokrácia és a demokratizálódási folyamat kérdéseit/problémáit. Teszi mindezt röviden, összeszedetten és a lényeget mindig megragadva. Már itt jól láthatóvá válik az, ami a későbbi fejezetekben még inkább bebizonyosodik, vagyis, hogy a Nyugat sokszor csak a saját nézeteit és értelmezését veszi figyelembe, és a világ más országaiban kialakult gondolatokkal nem foglalkozik. Miközben nem feleltethetők meg teljes egészében például a nyugati világban kialakult intézmények vagy társadalmi rendszerek a más civilizációkban kialakultaknak. Ez az állítás a könyv következő fejezeteiben teljes bizonyítást nyer.

A demokratikus átmenet kapcsán a demokratizálódás három hullámát jelöli meg a szerző. Az első hullám tulajdonképpen a két világháború között zajlott (1918–1926), a második hullám a második világháború után játszódott le (1943–1962), a harmadik hullám a diktatúrák összeomlásával 1974-ben kezdődött. Ezen hullámok részletesebb elemzése után megállapítja a szerző, hogy a harmadik hullám csak a Közel-Keletet nem érintette. A nyugati országokhoz képest a Közel-Keleten és Észak-Afrikában a demokratizálódás igen nagy késésekkel játszódott le. Az első hullám következtében kialakult egy „felemás modernitás". Az intézményi struktúrát átvették ugyan a nyugati demokráciákból keleten azonban ezzel egy időben működtek a tradicionális (törzsi, vallási stb.) szervezetek is. A másik két hullám során tovább folytatódott a nyugati típusú modernizáció, azonban visszalépésekre is sor került. A Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban így mind a mai napig megfigyelhető a tradíció és a modernizáció kettőssége, mindamellett, hogy egyre nagyobb a gazdasági és politikai igazodási kényszer, amit elsősorban az Egyesült Államok próbál rákényszeríteni ezekre az államokra.

A második fejezet foglalkozik a Közel-Kelet és Észak-Afrika demokratizálódásának belső folyamataival. Ez a fejezet a könyv legérdekesebb része, hiszen itt foglalkozik a szerző konkrétan az iszlám és a demokrácia kapcsolatával. A fejezet legizgalmasabb részei: a Közel-Kelet demokratikus hagyományait bemutató pont, az iszlám és a demokrácia kompatibilitását magyarázó rész, illetve a az állam és a társadalom viszonyát bemutató szakasz. A demokratikus hagyományok vizsgálatánál a szerző a korábban már említett három demokratizálódási hullámból indul ki, és arra épít, majd részletesebben bemutatja Libanont és Törökországot. Az iszlám és a demokrácia kompatibilitásának kérdésénél kitér az importált államiság illetve ideológiák kérdése mellett az iszlám modernizmusra, a liberális iszlámra és annak kritikájára és felveti az iszlám demokrácia kérdését. A szerző sok más a témával foglalkozó szakember illetve más gondolkodók véleményét osztja meg az iszlámról. Rávilágít, hogy a többen tekintik az iszlámot a fejlődést akadályozó tényezőnek (Weber), és úgy válik az iszlám összeegyeztethetetlen a demokráciával. Csicsmann László szerint azonban egyre inkább megfordul az a vélemény, amely szerint a „keleti" kultúrák antimodernisták. Ezt jól tükrözi az „iszlám demokrácia" terminus megjelenése is.

Az iszlám demokrácia esetén a szerző megjegyzi, hogy az még meglehetősen új fogalom, és sokan sokféleképpen értelmezik, magyarázzák és használják. A fogalom megjelenése mutatja azonban, hogy a közel-keleti társadalmak – köszönhetően a külső igazodási kényszernek és a belső fejlődési irányok változásának – már kijelöltek maguknak egy politikai utat, amelyet a modern közel-keleti gondolkodásnak követnie kell.

Érdekes és fontos kérdést elemez a fejezetnek a politikai gazdaságtannal foglalkozó része is. Vizsgálja benne egyrészt a modernizáció három következményét a Közel-Keleten (a demográfiai átmenet, szegénység, tudásdeficit), másrészt a közel-keleti országok járadékgazdaságát elemzi. A legnagyobb problémát az analfabetizmus illetve a munkanélküliség jelenti, annak ellenére, hogy az oktatás jelentős reformon esett át, és az emberek egyre nagyobb hányada tanul. A munkanélküliség következménye, hogy sokan elmennek Nyugat-Európába vagy Amerikába. A szerző elemzései alapján elmondhatjuk ugyanakkor, hogy a demográfiai robbanás a vége felé jár a Közel-Keleten is, és ezek a folyamatok hatással lesznek a mai és jövő gazdaságra egyaránt.

A szerző az intézményi struktúrákról is említést tesz, amelyben nemcsak a politikai pártokat illetve a választási rendszereket vizsgálja, hanem a fegyveres erők politikai szerepét is. A közel-keleti országokban a fegyveres erők még ma is igen jelentős befolyással bírnak a politika területén, és nem egyszer pozitív a hatásuk, illetve a közel-keleti államok létrejöttében és az identitás megteremtésében is hatalmas szerepet játszottak.

A fejezet végén a közel-keleti média és a civil társadalom fejlődését elemzi. Mind a média, mind a civil társadalom gyorsan fejlődik, s ez új jelenségnek tekinthető. A civil szervezetek fontos jellemzője, hogy képesek nyomást gyakorolni a politikára is, éppen ezért nem szabad lebecsülni azokat. A közel-keleti média fejlődése azonban nem csak az érintett államoknak fontos, hanem a Nyugatnak is, hiszen van már olyan tévétársaság, amely például élesen bírálja az Egyesült Államok politikáját. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a civil szervezetek és a média is nagyban hozzájárulhatnak a nyugati demokrácia és az iszlám világ közeledéséhez.

A harmadik fejezetben a szerző napjainkban is közkedvelt témát elemez, nevezetesen az iszlám neofundamentalizmus ideo-

lógiáját és összeegyeztethetőségét a demokráciával. A fundamentalisták ideológiájának áttekintése után a pártokat a politikában elfoglalt helyük szerint három különböző csoportra osztja: illegális, legális és a hatalmon lévők. A fejezetben említett esettanulmányok alapján elmondható, hogy a neofundamentalizmus és a demokrácia kapcsolata összetett probléma, és gyakorlati síkon is meg kell közelíteni.

A könyv negyedik fejezete a Közel-Kelet és Észak-Afrika demokratizálódásának külső feltételrendszeréről szól. A vizsgálat elsősorban az Egyesült Államoknak a térség demokratizálásában játszott szerepére terjed ki. Amerika demokráciadominót kívánt elindítani az iraki háborúval. Ennek kapcsán Afganisztánban és Irakban demokratikus alapintézmények jöttek létre és választásokat is tartottak. Kuvaitban a 2006-os szavazáson már nők is szavazhattak, Egyiptomban pedig 2005-ben többjelöltes elnökválasztást tartottak és módosították az alkotmányt. Mindegyik esetben felmerül a kérdés, hogy mennyi volt a külső nyomásgyakorlás és mennyi a belső politika hatása. A demokráciadominó kapcsán a rezsimváltást sem zárták ki, ez kérdésessé vált azonban az Egyesült Államok Irán-politikájában.

A Jordán Hasemita Királyság a térség egyik legliberalizáltabb állama. Jordániában a Muszlim Testvérek Szervezete legális politikai párt, amely rendszeresen részt vesz a választásokon. Részben ennek is köszönhető a liberalizáció és deliberalizáció váltakozása a térségben, másrészt a politikai liberalizációnak is korlátokat szab. A jordán lakosság még mindig előtérbe helyezi a tradicionális értékeket (vallás), a szekuláris-racionális értékrendszerrel szemben. Problémát jelent az is, hogy a lakosság jelentős része palesztin, akik kettős identitással rendelkeznek, ezért a rezsim a törzsekkel erősíti kapcsolatát. A politikai intézmények a hatalmon lévő elit érdekeit szolgálják, ugyanakkor fejlettek. A szerző szerint a jordán politikára tökéletesen illik a liberalizált autokrácia elmélete. Az elmélet szerint ugyanis a politikai liberalizációt időnként politikai deliberalizáció követi.

A konklúzió összefoglalja a könyv két legfontosabb részét, a közel-keleti demokratizálódás belső és külső feltételrendszerét. A belső feltételrendszer öt pontban foglalható össze: civilizációs-kulturális, társadalmi, gazdasági, intézményi és humán. Egyre elterjedtebb az „iszlám demokrácia” fogalom, ami azonban még korántsem egységes. Európában és az iszlám világban is több értelmezése van a terminusnak, egyelőre még csak elméleti irányzat, a gyakorlatban nem létezik. Abban azonban már kialakult az egységes nézőpont, hogy az iszlámnak meg kell találnia a megoldást arra, hogy hogyan alkalmazza a liberális demokrácia modelljét. A külső feltételrendszerben a legnagyobb szerepe Amerikának van, aki „kikényszeríti” és „ráerőszakolja” a liberális demokrácia modelljét és ideológiáját a Közel-Keletre. Az amerikai modell agresszív terjesztése komoly ellenszenvet vált ki a Közel-Keleten és Észak-Afrikában élőkben.

Az iszlám világ bemutatásával már számtalan külföldi és magyar szakértő foglalkozott, véleményem szerint azonban nem született még ezelőtt olyan könyv, amely ilyen részletességgel elemezte volna az iszlám és a demokrácia kapcsolatát. Lényeges, hogy Csicsmann László könyve esetében elemző, nem csupán leíró műről van szó. Az elemzés sikerességéhez nagyban hozzájárult, hogy a szerző részben helyszíni kutatásaira alapozta munkáját. Mindenekelőtt azonban rengeteg külföldi és magyar szakirodalmat dolgozott fel, ezzel alapozta meg a könyv tudományos színvonalát.

Csicsmann László: ***Az iszlám és a demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. A nyugati típusú demokrácia adaptálásának lehetőségei és korlátai a tágabb értelemben vett Közel-Keleten.*** Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2008. 174 oldal. ISBN: 9789637296222